

ADORJÁN Richárd

SZABÁLYOZÁS ÉS VEZETŐI DÖNTÉS

EGY ALTERNATÍV SZABÁLYOZÁSI MODELL ÉS ANNAK ÉRTÉKELÉSE BOMBÁVAL VALÓ FENYEGETÉS ESETÉRE

A tanulmány egy egészen speciális – de sajnos nem egyedi – vezetői döntést, illetőleg az azt előidéző cselekményeket, annak lehetséges következményeit, s az arra szintén erőteljes hatást gyakorló szabályozási környezetet vizsgálja. Bomba elhelyezésével és felrobbantásával való fenyegetés esetén a megfenyegetett intézmény vezetőjének helyes eljárására nézve a hatályos jogszabályok nem adnak világos útmutatást. A döntési helyzet emiatt válik elemzés tárgyává, amelyhez a döntéselmélet eszköztárát hívja segítségül a szerző. A tanulmány emellett felvázol egy alternatív szabályozási modellt, amelynek értékelését a költség-haszon elemzés módszerével meg is kísérli.

Az emberi élet értéke mint „forintösszeg” – s távolról sem mint egy filozófiai jellegű vizsgálat tárgya – a közpolitikai döntéseknek egy olyan inputja, amely számszerűsítve kifejezi, hogy a társadalom mekkora költségnek érzékeli azt, amikor egy, az emberi életet veszélyeztető beruházás vagy más cselekmény matematikai értelemben *várhatóan* egy emberi életet fog követelni. (Ezért nevezi a szakirodalom ezt *statisztikai emberi életnek*.) Másik oldalról: megmutatja, hogy milyen haszonnagyságot tulajdonít a társadalom egy, az emberek biztonságát növelő beruházás vagy más cselekmény által *várhatóan* megmentett egy emberi életnek. A tanulmányban egy olyan döntés körülményeinek vizsgálatára kerül sor, amelyet egy egyértelmű útmutatást nem biztosító szabályozási környezetben kell egy bombarobbanással megfenyegetett intézmény vezetőjének meghozni. A döntésben számtalan körülmény együttes mérlegelésére van szükség, amelyek közül egy – talán azonban a legfontosabb az emberi élet fenyegetettsége.

Bizonyos értelemben a jogalkotó viszonyulása a problémához jól leképezi a társadalom viszonyulását az emberi életet fenyegető cselekményekhez. A társadalmi viszonyok jelenleg – morális megfontolásokból – nemigen engedik meg annak kimondását, hogy bizonyos költségek árán vállalni kell az emberi életben *várhatóan* bekövetkező esetleges veszteségeket is.

Még egyszer hangsúlyozni kell: nem biztos veszteségről (vagyis ismert, vagy éppen kilétében ismeretlen, de létező – anonim – ember „feláldozásáról”), hanem csupán a halál bekövetkezése valószínűségének vállalásáról van szó. A társadalomban megszülető mikro-döntések természetesen implicit módon ítéletet mondanak e kérdésben, s a közpénz allokációjáról hozott döntés is egyértelműen mutatja: az emberi élet veszélyeztetettségének csökkentésére csak *bizonyos határig* hajlandó áldozni a társadalom a rendelkezésre álló korlátos erőforrásokból. Magyarán, a költségvetési vitákban kialakuló pénzelköltési tervből már igen pontosan meghatározható, hogy mennyit ér a társadalomnak – illetve annak egy csoportjának egy esetlegesen megmentett emberi élet, egy statisztikai emberi élet. Gondoljunk arra, hogy például a művelődésre költött pénz is fordítható lenne emberi életet megmentő orvosi műszerekre, vagy az autóbalesetek elkerülését elősegítő közlekedési beruházásokra. Az, hogy mégsem fordítódik valamennyi költségvetési forrás e célra, pontosan azt jelenti, hogy a statisztikai ember életének értéke nem végtelen, tehát véges. Jelen írásnak nem célja részletesebben foglalkozni e szerteágazó kérdéskörrel, a témáról kitűnő angol nyelvű összefoglaló munkák születtek (Viscusi, 1993; Fisher – Chestnut – Violette, 1989), s magyar nyelven is olvashat róla az érdeklődő (Adorján, 2001; Adorján, 2004).

Így lehetséges, hogy amit a társadalom nem akar, s a jogalkotó nem képes kimondani és megoldani, azt egy embernek az előnyök és hátrányok gyors mérlegelésével, időhiányos és éles helyzetben meg kell oldania. E nem kívánatos kényszerhelyzet kialakulásának elkerülésére kínál megoldást a következőkben felvázolt alternatív szabályozási modell.

A bombariadó

A bombariadó egyike a társadalmi rend megnyugtató működésének akadályozására alkalmas jelenségeknek. Tömeges megjelenése nem csupán közvetlenül jár jelentős anyagi veszteséggel, de arcnélkülisége, kiszámíthatatlansága, alattomosága révén feltétlenül zavart okozó, nyugtalanító, a biztonságérzetet csökkentő hatással lehet a közvetlen érintetteknek egy sokkal szélesebb közösségre, akár egy teljes társadalomra is. Magyarországon számos példa hozható a mögöttünk álló néhány évből (ezekről rövid leírást ld. az 1. táblázatban), ezzel együtt tömegessé válásról szerencsére nem beszélhetünk.

1. táblázat

Az elmúlt évek néhány magyarországi bombariadója

A bombariadók hazai története véget nem érő. Jelen összeállítás csupán véletlenszerűen ragad ki néhányat az elmúlt évek eseményeiből, illusztrációs céllal.

A riasztások kedvelt helyszínei az oktatási intézmények általános iskolától az egyetemig bezárólag. 1999 októberében a szegedi József Attila Tudományegyetem jogi karának épületét kellett egy telefonhívás miatt kiüríteni; a dolgozat megúsztatására, halasztására irányuló ilyen jellegű kísérletek mindazonáltal a gimnáziumokban lényegesen gyakoribbak. 1997 tavaszán egy kaposvári fiatalember a megyeszékhely négy középiskolájában riadóztatta e módszerrel különböző időpontokban a rendőrséget. A bombariadó nyomán csaknem két és fél ezer diákot és tanárt kellett az utcára tessékelni. A lebukott elkövetőt elsőfokon felfüggesztett szabadságvesztésre ítélték, ám a másodfokon ítélező bíróság úgy látta: több ezer személy fenyegetése, bombariadók sorozata és a tűzszerészek „túl gyakori foglalkoztatása” miatt törölni indokolt a felfüggesztést, és be kell vonulnia öt hónapra a fogházba a közveszéllyel fenyegető fiatalembernek.

2001 szeptemberében egy férfihang reggel fél hétkor a BKV központi telefonvonalán jelezte, hogy „a metró fel fog robbanni”. Mivel az ismeretlen nem közölte, hogy melyik metróvonalat akarja felrobbantani, így a Készenléti Rendőrség munkatársai mindegyiket, vagyis a teljes budapesti föld alatti közlekedés pályáját átkutatták. A szerencsére „eredménytelen” munka hat órán át tartott, közben

azonban a szerelvények nem álltak le, csupán sűrűségük csökkent kb. a felére.

Kedvelt célpontnak bizonyulnak a repülőgépek is. 2002. október 4-én a Malév New York-i járatát kellett egy elhelyezett plasztikbombára utaló bejelentés miatt visszafordítani, ugyanezen hónap 11-én pedig a zürichi járat fordult vissza kényszerűen még a magyar légtérben bombariadó miatt. A Malév közlése szerint egy Boeing 737-es járat visszafordításának közvetlen költsége 3-4 millió forint. A török és a német légitársaság Isztanbulból Frankfurtba tartó hasonló típusú gépei – egymástól látszólag függetlenül – 2004. augusztus 15-én hajtottak végre kényszerleszállást ismeretlen fenyegetés miatt.

A bombariadó nem kerüli el a magáncégeket sem. 2002 augusztusában a debreceni Biogál Gyógyszergyár ünnepelte volna fennállásának 50. évfordulóját. Az ebből az alkalomból elkészült Fleming-szobor felavatására készültek éppen, amikor ismeretlen férfi telefonált, hogy a vállalat területén bomba van. Robbanószerre ezúttal sem akadtak a kivonuló szakemberek.

Magyarország legnagyobb bankjánál, az OTP-nél az elmúlt években több alkalommal kellett banfiókokat kiüríteni robbantással való fenyegetés miatt. Szegeden a Takaréktár utcában valóságos rutint szerezhetek az elmúlt két esztendőben a kivonuló rendőrök az utca lezárásában, s a bankfiók átvizsgálásában; mindezt alkalmanként több százezer forintos költségen a Rendőrség költségvetéséből.

2003 januárjában másfél órára tűzszerészek lepték el az RTL Klub Való Világ villáját, mert egy gyerekhang a rendőrségen bejelentette, hogy bomba van az épületben. A népszerű valóságshow stúdiójában – amit a játékosok a szabályok értelmében csak kiszavazáskor, vagy rendkívüli esetekben hagyhattak el – robbanószerkezetet nem találtak.

A bombával fenyegetőzők nem kímélik a kulturális intézményeket sem. 2003 februárjában a Terror Háza Múzeumot kellett kiüríteni, a motiváció ebben az esetben vélelmezhetően politikai indíttatású volt.

Ugyanebben a hónapban Nyíregyházán összesen nyolc olyan levelet találtak különböző intézményekben, melyben ismeretlen levélíró azzal fenyegetőzött, hogy felrobbantja az intézményt. A „robbantó” listáján két általános iskola, egy gimnázium, három óvoda és két lelkeszi hivatal szerepelt. Ebben az – ilyen értelemben kivételes – esetben a gyanúsítottat elfogták, az egyébként a rendőrség által körözött személy célja állítása szerint a figyelemfelkeltés volt.

Szeptemberben kétszeres riasztásra került sor Szekszárdon. A bejelentő előbb egy vendéglátó-ipari helyiségben, majd néhány órával később egy áruházban jelölte meg az állítólagos bomba helyét. Októberben – egyebek mellett – a nyíregyházi főiskolán, Kecskeméten a Bács-Kiskun Megyei Bíróságon, s a miskolci Tesco áruházban került sor egy ismeretlen telefonhívás alapján a tűzoltók, a mentők, a rendőrök, a tűzszerészek s az áram- és gázszolgáltatók riasztására.

2004 augusztusában a Nyugati pályaudvart kellett részlegesen kiüríteni az Országos Mentőszolgálat központi számán tett bejelentés alapján.

2005 februárjában két alkalommal is megbénult az élet Tatabányán az adóhivatal környékén, az APEH Komárom-Esztergom Megyei Igazgatóságát fenyegette meg ismeretlen személy. Mindkét esetben – akárcsak a felsorolt esetek mindegyikében – szerencsére vaklármáról volt szó.

Forrás: Internet

A Központi Statisztikai Hivatal közlése szerint hivatalos statisztikát nem vezetnek a bombariadókról, így gyakoriságukat, a probléma jelentőségét egy meglehetősen indirekt módon szemléltethetjük. A 2. táblázat azt mutatja be, hogy a legelterjedtebb magyar nyelvű internetes keresőprogramok hány darab találatot jeleztek az egyes kifejezésekre. E kifejezések témájukban valamennyien a bűnnel, deviáns viselkedéssel, illetve társadalmi méretű katasztrófával, vagyis minden esetben negatív megítélésű jelenséggel kapcsolatosak.

Az értékek jól érzékeltetik, hogy e jelenség mindenképpen vizsgálatra érdemes. A számok azt is jelzik, hogy a „földrengés” után – amely esetben nyilvánvalóan a sajnálatos, 2004 decemberi délkelet-ázsiai szökőár miatt nőtt meg jelentősen a találatok száma – éppen a „bombariadó” kifejezés előfordulási gyakorisága emelkedett leginkább másfél esztendő alatt. Mindennek ellenére a jelenségre adott adekvát, hosszú távon

megnyugtató társadalmi válasz, megoldás kidolgozásának szándéka egyelőre nincs a politikai agenda élén. Ennek okával nem célozom foglalkozni, vélhetően nem a racionális megfontolásban (ti. a társadalmi költségek minimalizálására irányuló erőfeszítések megfelelő rangsorolásában) keresendő.

A bombariadók – ahogyan azt a magyar példák esetében láthattuk is – egyszerre különböznek egymástól és mutatnak egymással hasonlatosságot. Különböznek mindenekelőtt a *célpont jellegében* és a *riasztás motívációjában*. Hasonlóságot mutatnak azonban bizonyos meghatározó karakterisztikáikban, úgymint:

- céljük* a társadalom szempontjából káros, *destruktív*;
- a riasztás eredménytelen: bomba *ténylegesen nincs elhelyezve* a megjelölt helyen;
- az elkövető *nem kerül a bűnüldöző hatóságok kezére*.

A második és főként a harmadik jellemző tekintetében vannak kivételek, az első tulajdonság azonban szinte definíciószerűen jellemez minden bombariadót.

Közgazdasági szempontból a bombariadó egy olyan eszköz a zavart okozni kívánó állampolgár kezében, amellyel nagyon kicsi, gyakorlatilag *elhanyagolható egyéni költség* (az elkövető szemszögéből: *befektetés*) mellett jelentős társadalmi kár idézhető elő. (A továbbiakban a „költség” és „kár” kifejezéseket szinonimaként, közgazdasági és nem pénzügyi-számviteli értelemben használjuk, csakúgy, mint a „haszon” kifejezést.) Ez a társadalmi kár az esetek döntő részében sokkal nagyobb mértékű, mint az elkövető egyéni haszna – pl. egy zárthelyi dolgozat elhalasztása! Így társadalmi szempontból a bombariadó jelensége még akkor is nettó költséggel járna, ha elismernénk annak hasznaként az elkövető egyéni hasznát, tudjuk azonban, hogy ilyen esetekben ezt az internalizálást nem szabad elvégeznünk. A bombariadó nettó társadalmi költsége a társadalmi költség-hason elemzésben egyenlő annak bruttó társadalmi költségével, mivel a hozzá kapcsolódó hasznokat nem ismerjük el (Boardman – Greenberg – Vining – Weimer, 1996: 44-45).

2. táblázat

Az egyes kifejezések találati értéke az interneten

Kifejezés	Origo-vizsla	Google	Heuréka	átlag
Bombariadó	3 791	8 130	355	4 092
Emberrablás	2 327	2 830	386	1 848
Házkutatás	5 651	8 030	1 858	5 180
Öngyilkosság	13 737	5 930	4 567	8 078
Földrengés	13 462	14 100	3 420	10 327
Kábítószer	43 527	21 300	7 288	24 038
Költség-haszon elemzés	1 091	715	12	606

Forrás: Internet, a lekérdezés időpontja: 2003. október 3.

Kifejezés	Origo-vizsla	Google	Heuréka	átlag	Változás (2005. febr. – 2003. okt.)
Bombariadó	2 622	28 900	514	10 679	+161%
Emberrablás	296	5 480	374	2 050	+11%
Házkutatás	952	6 400	853	2 735	-47%
Öngyilkosság	4 352	37 700	5 519	15 857	+96%
Földrengés	8 009	88 500	5 120	33 876	+228%
Kábítószer	8 278	90 300	7 261	24 038	+47%

Forrás: Internet, a lekérdezés időpontja: 2005. február 25.

Éppen a fent említett jellemző az, amely okot szolgáltat a bombariadóval kapcsolatos szabályozás felülvizsgálatához, s a maihoz képest egy alternatív megoldás felvázolásához – legalább egy intellektuális *gondolati kísérlet* erejéig.

A jelenlegi szabályozásról, jogszabályi környezetről¹

A hatályos jogszabályok ma Magyarországon *nem adnak egyértelmű, közvetlen iránymutatást* arra nézve, hogy mi a teendő egy bombával fenyegető, telefonon vagy más módon érkező, ismeretlen személytől származó hívás esetén. A jogalkotó által elvárt magatartás így csak közvetetten vezethető le.

Bizonyos értelemben kivételt jelentenek a szabályozás terén a *nevelési-oktatási intézmények*, amelyekre nézve a nevelési-oktatási intézmények működéséről szóló 11/1994. (VI. 8.) MKM rendelet 4. § (1) bekezdésének o) pontja alapján ezen intézmények szervezeti és működési szabályzatában meg kell határozni „a rendkívüli esemény, bombariadó stb. esetén szükséges teendőket”. A szabályozás tehát ebben az esetben is a szükséges teendők meghatározását írja elő, *nem magukat a szükséges teendőket*.

Más intézmények esetén azonban a bombariadó nincs nevesítve a szervezeti és működési szabályzat tartalmának kötelező elemei között, így nem szól arról a költségvetési szervekre általános szabályokat megfogalmazó, az államháztartás működési rendjéről szóló 217/1998. (XII. 30.) Korm. rendelet sem.

Közvetlen iránymutatás hiányában azt kell megvizsgálunk, hogy miként kezeli a problémát a magyar jogrendszer, bűncselekményekről lévén szó: a Büntető Törvénykönyv (1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről, a továbbiakban: Btk.). A bombával fenyegető személy a *közveszéllyel fenyegetés* vétségét követi el, mivel megvalósítja a Btk. 270/A. §-ának tényállását.² E § (1) bekezdése szerint „aki más előtt olyan, a köznyugalom megzavarására alkalmas valószínűtlen tény állít, hogy közveszéllyel járó esemény bekövetkezése fenyeget, vétséget követ el, ...”³. A tett megítélése szempontjából súlyosbító körülmény, ha a fenyegetés radioaktív anyaggal történik, illetve ha az a köznyugalmat súlyosan megzavarta. Fontos kritérium a tényállás megvalósítása szempontjából az *állított tény valótlansága*, vagyis az, hogy a közveszéllyel járó esemény bekövetkezése a valóságban ne fenyegetsen, azaz az állított „tény” az elkövető által tudottan kitaláció legyen. Bombariadó esetén ez éppen ekvivalens az alternatív szabályozás kidolgozását legfőképpen motiváló tényezővel, vagyis hogy *a fenyegető célja csupán a köznyugalom megzavarása, s nem egy bomba tényleges felrobbantása*.

Amennyiben ténylegesen bombát helyez el az ismeretlen telefonáló, akkor nyilvánvalóan nem a hívásával, hanem a robbantásra irányuló tetteivel vét a törvény (és a társadalom) ellen, megvalósítva a közveszélyoko-

zás, esetleg a *terrorcselekmény* tényállását. Előbbi tényállást a Btk. 259. §-a rögzíti, ennek (1) bekezdése szerint „aki árvíz okozásával, robbanó, sugárzó avagy más anyag, energia vagy tűz pusztító hatásának kiváltásával közveszélyt idéz elő, vagy a közveszély elhárítását, avagy következményeinek enyhítését akadályozza, büntettet követ el, ...”. A tett megítélése szempontjából súlyosbító körülmény, ha a bűncselekményt bünszövetségben; különösen nagy, vagy ezt meghaladó vagyoni hátrányt okozva; illetve egy vagy több ember halálát okozva követik el. A közveszélyre való figyelmeztetés ebben az esetben enyhítő körülmény lehet, főként akkor, ha a közveszély nem valósul meg, vagyis a bombarobbanást sikerül megakadályozni. A (6) bekezdés értelmében „korlátlanul enyhíthető annak a büntetése, aki a közveszélyt, mielőtt abból káros következmény származott volna, önként megszünteti”. (A terrorcselekmény tényállását a Btk. 261. §-a rögzíti, ezzel részletesen nem foglalkozunk.)⁴

Foglalkozunk azonban most azon személy cselekedetének megítélésével, aki fogadja a közveszéllyel fenyegetést tartalmazó hívást, illetve a hívás fogadójától arról értesül, *s kompetens annak alapján az intézkedést elrendelni* (ez az esetek döntő többségében nyilvánvalóan az intézmény vezetője). Ha valamilyen belső szabályzat rögzíti, hogy bombariadó esetén hogyan kell eljárni, akkor e személy cselekedetének megítélése ennek alapján történhet, egyértelműen eldönthető, hogy helyesen, vagy helytelenül járt-e el. Az ehhez tartozó jogkövetkezmények is egyértelműen megállapíthatóak. (Feltételezzük természetesen, hogy e belső szabályzat összhangban áll a jogszabályokkal.)

Ha semmiféle belső szabályzat nem ad iránymutatást a meghozandó intézkedésre nézve, akkor az abban kompetens személynek *mérlegelési lehetősége* (bár ebben az esetben helyesebb talán úgy fogalmaznunk, hogy *mérlegelési kényszere*) van. Amennyiben értesíti a hatóságokat, akkor ezzel az ilyenkor szokásos eljárást idézi elő, ami az intézkedő hatóságok mellett nyilvánvalóan az adott intézménynél is anyagi és nem anyagi költségek keletkezését vonja maga után. Ha nem értesíti a hatóságokat, akkor *kockázatot* vállal. Amennyiben ugyanis a fenyegetés csak vaklárma volt, akkor senkinek nem származik kára, nem válik a dolog rendőrségi ügygé, s a közveszéllyel való fenyegetésen kívül egyéb büntett vagy vétség nem valósul meg. Ha azonban ténylegesen el volt helyezve bomba a fenyegetésnek megfelelően, amely fel is robban, akkor a hatóságok értesítését elmulasztó személy megvalósítja a *közveszélykeltés* büntetének tényállását (lásd fentebb), hiszen akadályozta a közveszély elhárítását, vagy következményeinek enyhítését. (Ha a bomba ténylege-

sen nem robban, akkor nem beszélhetünk közveszélyről, ezért nem valósul meg a közveszély okozás tényállása.) Amennyiben a bíróság a cselekedetet gondatlannak minősíti, akkor ez jelentős enyhítő körülmény, ebben az esetben csak vétségéről van szó (s természetesen a büntetési tételek is jelentősen enyhébbek).

Látható, hogy a bombával való fenyegető hívás, üzenet fogadója cselekedetének megítélése alapvetően függ attól, hogy e fenyegetés mögött ténylegesen van-e bomba, vagy nincs. Előbbi esetben a hatóságok értesítésének elmulasztása komoly büntetést vonhat maga után. Mivel a hívás fogadója nem tudhatja, hogy a fenyegetés vaklármá vagy sem, ezért részéről a *racionális cselekedet egyértelműen a hatóságok értesítése*, kivéve, ha mérlegelése alapján az ezzel járó kár várható nagysága összességében számára jelentősebb, mint akkor, ha nem tesz bejelentést. Ez abban az esetben fordulhat elő, ha a fogadó megítélése szerint elhanyagolható annak valószínűsége, hogy valóban van robbanóképes bomba a megjelölt helyen, ugyanakkor a hatóságok értesítése nagyon jelentős mértékű kárral jár számára. A két feltétel együttesen nyilvánvalóan csak az esetek igen kis részében áll fenn, ezért kijelenthetjük, hogy *a jelenlegi jogszabályi környezetben a bombával való fenyegetés hatására a racionális eljárás a hatóságok értesítése, akiknek viszont már mérlegelési lehetőség nélkül a számukra előírt módon ki kell vizsgálniuk az ügyet.* (A bombariádók esetén alkalmazott jelenlegi eljárás, vagyis hogy minden bejelentést vizsgálat követ, vegyes társadalmi megítélését jól érzékelteti egy hatvani eset 1997-ből, amikor egy diszkóba történő riasztás után a tulajdonos feljelentette az intézkedő rendőröket, amiért azok kiürítették a helyiséget.)

Összegezve: a hatályos jogi szabályozás bombával való fenyegetés esetén olyan helyzeteket teremt, amelyben a döntéshozó vezető két rossz lehetőség között választhat. Vagy értesíti a hatóságokat, s ekkor biztosan bekövetkező társadalmi kárt idéz elő (benne saját cégének, intézményének költségével), viszont elkerüli az esetleges robbanást. Választhatja, hogy nem értesíti a hatóságokat, ekkor viszont saját személyét, további sorsát teszi kockára, oly módon, hogy biztos *társadalmi* kár elkerülése céljából kis eséllyel megvalósuló, de jelentősebb *társadalmi* és benne igen jelentős *személyes* kár bekövetkezését vállalja.

Egy alternatív szabályozási modell

Az új szabályozás röviden az alábbi volna: ismeretlen telefonhívás és abban robbanó szerkezettel való fenyegetés esetén a követendő eljárás az lenne, hogy a szabályozás pontos jogszabályi helyére utalva közöl-

nék a telefonálóval, hogy fenyegetése hatására a jogszabályi előírásoknak megfelelően semminek *nem szabad*, s így *nem is fog* történni azon kívül, hogy a rendőrséget értesítik, amely megkezdi a telefonáló személyének felderítését.

Bombariádó vs robbantásos (terror)cselekmény

A következőkben egy olyan modellt írunk fel, amely összeveti a fenti szabályozás valamennyi társadalmi költségét annak valamennyi társadalmi hasznával. Tulajdonképpen a szabályozás társadalmi költség-hason elemzését végezzük el, konkrét adatok ismeretének hiányában változókkal helyettesítve az egyes költség- és hasznonelemeket s az azokat leíró formulákat.

A bombariádó legmarkánsabb sajátossága, hogy az *nem a bombáról*, hanem sokkal inkább a *riadóról* szól. A telefonálónak nem az épület vagy más létesítmény felrobbantása, ezzel ártatlan emberek életének kioltása a célja, hiszen ha így lenne, akkor nem lenne semmi racionális oka azt előre bejelenteni, megkockáztatva ezzel, hogy a bombát megtalálják, s a robbanás meghiúsul. Már itt meg kell jegyezni, hogy sajnos ez nem mindig van így, a fenti racionalitást nem minden esetben tételezhetjük fel a bombariádóval fenyegető személyre nézve. Előfordult már Magyarországon is olyan eset (még ha elhanyagolható számban is), amikor a kivonuló tűzszerezsek valóban találtak bombát az épületben. Ennek lehetőségét így modellünkben is meg kell jeleníteni.

Alapfeltevésünk mindazonáltal továbbra is az, hogy aki robbantani akar, s ezzel a társadalom számára a lehető legnagyobb kárt szándékozik előidézni, annak éppen eltitkolni érdemes tettét, s a robbantást a számára legalkalmasabb időpontban, mindenféle nyom hátrahagyása nélkül végrehajtani. A kár maximalizálása mellett egyben ezzel csökkenti minimálisra a lebukás veszélyét is, hiszen a telefonhívást esetleg azonosítani tudja a bűnüldöző hatóság. Márpedig azt is feltételezhetjük, hogy a bűncselekmények elkövetőinél a lebukás negatív hasznossággal jár, így annak elkerülése kívánatos.

Ezzel szemben, aki bombával fenyegetőzik, az nem robbantani, hanem zűrzavart okozni akar (aminek célja a dolgozatírás elhalasztásától a figyelemfelhíváson keresztül a konkurens cégnek okozandó kárig sokféle lehet).

A szándékos, esetleg terrorcselekményként kezelendő, jelentős társadalmi kárt okozó robbantást tehát nem tudjuk a bombariádó utáni vizsgálattal megakadályozni. Éppen ellenkezőleg, e vizsgálattal egy teljesen más motivációjú, társadalmi szempontból ártalmas, de

kriminológiai szempontból egészen más súlyú és más kategóriába tartozó cselekedet társadalmi költségét keletkeztetjük. *S éppen ez az, amivel eleget tettünk a bombariadóval fenyegető, de robbantani egyáltalán nem kívánó telefonáló szándékának.* Ha tehát elfogadjuk, hogy a bombariadó és a bombarobbantásos (terror)cselekmény két, alapvető jellemzőiben különböző jelenség, amely csak az esetek töredékében „találkozik egymással”, akkor meg kell vizsgálnunk a következő állítást: a társadalmi kár minimalizálása nagyobb valószínűséggel akkor következik be, ha az állítólagos bomba elhelyezésére irányuló telefonhívásra a társadalom – a telefonáló felderítésére irányuló kísérleten kívül – nem reagál, elkerülve ezzel a riasztással és kiürítéssel kapcsolatban felmerülő valamennyi anyagi és nem anyagi kárt, költséget.

A szabályozás költségeinek számbavétele

Az alternatív szabályozásnak a jelenlegi helyzethez képest az alábbi költségelei vannak:

- 1) az új szabályozás megismertetésének marketing-költsége,
- 2) a telefonhívás utáni vizsgálat által elkerülhető bizonyos – a későbbiekben pontosan meghatározott – robbanások által okozott társadalmi kár.

Az első költségelemet két részre bonthatjuk. Szolgáljon egy jelenbeli egyszeri kiadási tétel (K) a szabályozásváltozás lehetőség szerint minden emberrel, így mások mellett a potenciális fenyegetőkkel való kapányszerű megismertetése költségének jelölésére. E kiadási tétel mértékét jelentősen csökkenti, hogy a változás a média részéről valószínűleg a kampány nélkül is nagy figyelmet vívna ki magának, így a különböző hír- és más közéleti műsorok által biztosított publicitás révén az új szabályozás mindenki előtt ismertté válna. Ezen ismeret fenntartásához számolni kell minden további évben egy kisebb mértékű marketing költség (k) életjáradékyszerű jelentkezésével. A két költségelem jelenértékének együttes összege $K + k/(r_k - g_k)$, ahol r_k az alkalmazandó nominális társadalmi diszkontráta, g_k pedig a k értékének feltételezett éves állandó növekedési üteme.

Az új szabályozás megismertetéséhez kapcsolódó marketingmunka fontos eleme a modellnek, hiszen ennek segítségével tudatosodna a potenciális fenyegetőkben cselekedetük várt következményének, ti. az okozott zűrzavarnak, kiürítésnek stb. az *elmaradása*. Nagyon lényeges, hogy a kommunikáció hiteles legyen, s a megvalósítás során is szigorúan ragaszkodjanak a hatóságok az új eljárási szabályokhoz.

Természetesen az új szabályozással a telefonhívások potenciális fogadóinak, valamint az intézkedés el-

rendelésében kompetens vezetőknek is tisztában kell lenni, a marketingkampány másik célcsoportját ők alkotják.

Az új szabályozásnak megfelelő magatartás mellett *száz százalékos elkötelezettség*, s ennek tudatosítása a potenciális fenyegetőknél az *elméleti modell kulcs-eleme*. Ha ugyanis ez megtörténik, akkor – racionális magatartást feltételezve – annak a fenyegetőnek, aki ténylegesen is elhelyezi a bombát a megjelölt helyen, valójában nem a fenyegetés által önmagában okozott kár előidézése a célja (hiszen tudja, hogy ez nem fog bekövetkezni), hanem a robbantás! Ha pedig célja a robbantás, akkor ezt a régi szabályozás mellett is megteheti, természetesen bejelentés nélkül. Ebből következően az új szabályozás által okozott társadalmi kárként csak azon robbantások által okozott károkat kell beszámítanunk, ahol az elkövető célja:

- a) nem a robbantás, hanem a zűrzavarkeltés volt (ebben az esetben irracionálisan cselekedett, ami azonban nem zárható ki),
- b) éppen az új szabályozás elleni fellépés (esetleg a régi szabályozás visszaállításának előidézési szándéka által vezérelten), bizonyítandó annak kártékony voltát a társadalomra.

Az a) esetben olyan emberek cselekedetéről van szó, akik a *bombával való fenyegetés* hatását akarták előidézni (nem tudva esetleg, hogy az új szabályozás értelmében az eleve kudarcra ítéltetett), ennek ellenére ténylegesen elhelyezték a bombát, bízva abban, hogy azt ügyis megtalálják. Ez semmiképpen nem racionális magatartás, kiváltképp akkor nem, ha a fenyegető hívásnál a hívást fogadó fél jelzi, hogy a hatóságok nem fognak a fenyegető által kívánt módon eljárni. Ekkor ugyanis az az ember, aki a közlés után sem hatástalanítja bombáját, az vagy ténylegesen robbantani akart (ebben az esetben a fent leírtak alapján az okozott kárt nem kell az új szabályozás költségei között szerepeltetni), vagy nem hiszi azt (mármint a közlést) el, esetleg nem érti azt meg. Ez utóbbi két esetben az okozott kárt be kell számítanunk az új szabályozás költségeibe. Hasonlóan kell eljárunk abban az esetben, ha a fogadó félnek nincs ideje elmondani a hívásnak az új szabályozás szerinti „eredménytelenségéről” szóló mondatot, vagy erre más ok miatt nem kerül sor. Ki kell újfent emelni, hogy az a) eset mindegyik a) esete *eleve irracionális magatartást feltételez* (ti. úgy helyez el bombát a fenyegető, hogy közben nem akar robbantani).

A b) esetben a probléma összetettebb. A fenyegető ebben az esetben ismeri az új szabályozást, s a bomba elhelyezésével, majd a telefonhívást követően annak felrobbantásával a célja éppen ezen új szabályozás kár-

tékony voltának bizonyítása. Kérdés, hogy kiben rejtőzhet ilyen erőteljes motiváció erre? Ugyanis mivel a b) esetben nincs szó irracionális magatartásról, így feltételeznünk kell, hogy az elkövető számára a régi szabályozás visszaállításához olyan erős érdek fűződik, hogy e cél érdekében hajlandó tényleges robbantást elkövetni, s hívásával a lebukás kockázatát is jelentősen megnövelni. Ez a feltételezés racionálisan gondolkodó emberre nézve nem túl életszerű, különösen akkor, ha a társadalom és a politika elkötelezettsége az új szabályozás mellett megkérdőjelezhetetlen, s a hatóságok intézkedése is minden esetben konzervens. Természetesen sorozatos sikeres (s előre bejelentett) robbantások után ez a társadalmi-politikai elkötelezettség csökkenhet, sőt, meg is szűnhet (megvalósítva ezzel a fenyegető-robbantó szándékát). Fontos azonban hangsúlyozni, hogy ebben az esetben a fenyegető pontosan tudja, hogy bombája robbanni fog, vagyis olyan emberről van szó, aki számára a bomba felrobbanásának következményei nem olyan súlyúak, hogy azok eltántorítsák tettétől. Okkal feltételezhető, hogy ez az ember a régi szabályozás mellett is követne el adott esetben – természetesen más ok miatt – robbantást.

A fentiekben leírtak figyelembevételével az új szabályozás második társadalmi költségelemeként számításba kell venni azon társadalmi kárt, amit azok a robbanások okoznak, amelyek a régi szabályozás mellett elkerülhetőek lettek volna. E kár *három részre bontható*: (1) anyagi kár, (2) az emberi sérülések által keletkező kár, s (3) az emberi élet kioltása által keletkező kár. Az első elem éves nagyságát jelöljük $n_a x a$ -val, ahol n_a a robbantások száma, a pedig az egy robbantásból származó átlagos anyagi kár nagysága. A második elem éves nagyságát jelöljük az $n_s x s$ formulával, ahol n_s a sérülések várható száma egy évben, s pedig az egy sérüléshez kapcsolódó átlagos társadalmi kár mértéke. Végül az emberi élet kioltásával jelentkező társadalmi kár mértékét jelöljük az $n_l x l$ formulával, ahol n_l a kioltott életek várható száma egy évben, l pedig az egy kioltott élethez kapcsolódó társadalmi kár mértéke, ami *éppen ekvivalens a statisztikai emberi élet értékével*. Ha itt is feltételezzük az a , az s és az l értékének állandó éves növekedését, valamint a robbantások, a sérülések és a kioltott életek várható számának állandóságát, akkor az új szabályozáshoz kapcsolódó társadalmi összköltség (C_{szab}) értékét az alábbi módon írhatjuk fel:

$$C_{szab} = K + k/(r_k - g_k) + (n_a x a)/(r_a - g_a) + (n_s x s)/(r_s - g_s) + (n_l x l)/(r_l - g_l),$$

ahol r_a , r_s és r_l sorrendben az a , s és l költségelemhez kapcsolódó nominális társadalmi diszkontráta; g_a , g_s és

g_l pedig az a , s és l nominális értékének feltételezett éves növekedési üteme.

A formula felírásánál az egyszerűség kedvéért feltételeztük az egységnyi költségelemek nominális nagyságának állandó növekedését, valamint a robbantások, a sérülések és az elhalálozások várható számának állandóságát (vagyis a költségelemek életjáradék-szerű jelentkezését). Az előbbi feltételezés életszerű, utóbbi azonban annyiban nem, hogy az új szabályozás melletti elkötelezettség nyilvánvalósága esetén a második (b -vel jelölt) okból történő robbantások száma az idő előrehaladtával várhatóan csökken. A képleteket ennek megfelelően szofisztikáltabbá tehetnénk, ennek azonban a modell szempontjából kicsi a jelentősége.

A szabályozás hasznainak és nettó hasznának számbavétele

Az új szabályozásnak a régihez képest igen jelentős haszoneleme, hogy elmarad mindazon társadalmi kár, ami a bombariadóval jelenleg jár. Ide sorolandó a hatóságok intézkedésének költsége (jelöljük ennek átlagos értékét h -val), a bombariadó „szenvedő alanyánál”, s az egyéb közvetlen érintetteknek jelentkező költség (morális, illetve a működés szüneteltetéséből származó kár: anyagi, idővesztésből eredő stb., jelöljük ennek átlagos összértékét d -vel), valamint az igen nehezen operacionalizálható és számszerűsíthető azon morális kár, amely nem a közvetlen érintetteknek jelentkezik, hanem a bombariadóval történő fenyegetettségnek való kitettség érzéséhez köthető. Mivel társadalmi mértékű morális kárral az új szabályozás mellett is – más okból – számolni kell, s azt a költség-formula felírásánál nem vettük figyelembe, így most e haszonelemmel sem számolunk. (Ennek megkísérlése intellektuálisan és módszertanilag egyaránt kihívó feladat lenne.) Ezek alapján az új szabályozás összhasznának (B_{szab}) értéke az alábbiak szerint írható fel:

$$B_{szab} = (n_r x h)/(r_h - g_h) + (n_r x d)/(r_d - g_d),$$

ahol n_r a bombariadók éves száma a régi szabályozás mellett, r_h és r_d sorrendben a h és d haszonelemhez kapcsolódó nominális társadalmi diszkontráta, g_h és g_d pedig a h és d nominális értékének feltételezett éves növekedési üteme. (A képletek felírásánál hasonló feltételezésekkel éltünk, mint a költségelemek esetén.)

Ezek után felírható, hogy a modellben leírt új szabályozásnak mekkora a nettó társadalmi haszna, vagyis a nettó jelenértéke (NPV_{szab}):

$$NPV_{szab} = B_{szab} - C_{szab} = (n_r x h)/(r_h - g_h) + (n_r x d)/(r_d - g_d) - [K + k/(r_k - g_k) + (n_a x a)/(r_a - g_a) + (n_s x s)/(r_s - g_s) + (n_l x l)/(r_l - g_l)] =$$

$$= (n_r x_h)/(r_h - g_h) + (n_r x_d)/(r_d - g_d) - K - k/(r_k - g_k) - (n_a x_a)/(r_a - g_a) - (n_s x_s)/(r_s - g_s) - (n_x l)/(r_l - g_l).$$

Ha a képletbe behelyettesítjük a változók várható értékét (amit számítások, statisztikai becslések, egyéb vizsgálatok után állíthatunk elő), egyebek mellett – a modell fontos elemeként – a statisztikai emberi élet értékét, akkor megkapjuk az új szabályozás nettó társadalmi hasznát. *Amennyiben ez az érték pozitív, úgy érdemes azt bevezetni, ellenkező esetben nem.*

Zárszó

Az írás egy olyan, a jelenlegi szabályozás alternatíváját képező modellt ír le, s végzi el annak költség-haszon elemzését, amely a bombával való fenyegetés eredményeként kialakuló helyzetben egyrésztől nem hagy mérlegelési kényszert az információ- és időhiányban szenvedő intézményvezetőnek, másrésztől valószínűleg összességében kisebb társadalmi költséggel jár. Ennek – a fentiek szerint – szükséges és elégséges feltétele, hogy a szabályozásváltozás nettó jelenértékének formulájában a változók és paraméterek empirikusan meghatározható, vagy más módon adott értékét behelyettesítve pozitív végösszeget kapjunk. A modell értékelésének ily módon történő „aprópénzre váltására” nem vállalkozom, de fontos azt látni, hogy e számszerűsítés előtt semmiféle elvi akadály nem áll, megfelelő módszertannal valamennyi érték meghatározható.

A modell legjelentősebb nívója, egyben azonban esetleges társadalmi diskurzus esetén elfogadásának valószínűsíthetően fontos gátja, hogy az általa leírt szabályozással az emberi élet veszélynek való kitettségét (ha annak foka mégoly kismértékű is) vállalnia kell a jogalkotónak. Ezt mind a jogalkotó, mind a társadalom számos döntésében, cselekedetében *implicit* módon meg is teszi (pl amikor a szabályozó nem teszi kötelezővé füstjelző készülékek beszerelését valamennyi épület valamennyi helyiségébe, a társadalom tagjai pedig nem szerelik azt be, jelentős, pénzben jelentkező költségtől megkímélve cserébe magukat), elsősorban morális okokból ugyanakkor nem elfogadott ennek *explicit* vállalása.

Határozott véleményem szerint ez nem helyes megoldás, ugyanakkor tisztában vagyok vele, hogy az általam használt közgazdasági jellegű megközelítés nem mindenki számára elfogadható az emberi élettel kapcsolatos komoly társadalmi kérdések megoldásában. Az azonban kívánatos, hogy a kérdések megválaszolására történjék kísérlet a másképpen gondolkodók részéről is; a társadalom szembesüljön az ilyen jellegű problémákkal, s érleljen ki adekvát megoldásokat.

Felhasznált irodalom

- Adorján Richárd (2001): Az emberi élet értéke Magyarországon. Statisztikai Szemle, 79. évfolyam, 8. szám, Aug., 669-688. o.
- Adorján Richárd (2004): Az emberi élet értéke. Egy rendhagyó közgazdasági kérdés magyarországi vizsgálata. PhD értekezés, BKAE
- Boardman, A. E. – Greenberg, D. H. – Vining, A. R. – Weimer, D. L. (1996): Cost-Benefit Analysis: Concepts and Practice. USA, New Jersey: Prentice Hall
- Fisher, A. – Chestnut, L. G. – Violette, D. M. (1989): The Value of Reducing Risks of Death: A Note On New Evidence. Journal of Policy Analysis and Management, Vol. 8, No. 1, 88-100. o.
- Jones-Lee, M. W. (1976): The Value of Life. An Economic Analysis. London: Martin Robertson
- Viscusi, W. K. (1993): The Value of Risks to Life and Health. Journal of Economic Literature, Vol. XXXI, Dec., 1912-1946. o.

Lábjegyzetek

- ¹ Ebben az alfejezetben nagy gondot fordítottam a jogi terminus technikusok helyes használatára. Minden igyekezetem ellenére előfordulhat, hogy helyenként nem megfelelően használok e nyelvezetet. Ezért – elsősorban a jogász végzettségű Olvasóktól – előre is elnézést kérek.
- ² E törvényhely – mint a Btk. 270. §-ában írt rémhírterjesztés speciális esetének – megalkotásához 1997-ben éppen az vezetett a miniszeri indokolás szerint, hogy elszaporodtak azok az esetek, amikor magukat fel nem fedő személyek különböző közintézményeket azzal fenyegettek, hogy robbanó szerkezetet helyeztek el.
- ³ A vétség elkövetője két évig terjedő szabadságvesztéssel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő. A (2) bekezdés értelmében a büntetés büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztés, ha az (1) bekezdésben írt bűncselekményt radioaktív anyaggal fenyegetve követik el. E büntetés a (3) bekezdés alapján az (1) bekezdés esetén három évig, a (2) bekezdés esetén öt évig terjedő szabadságvesztés, ha a közveszélylyel fenyegetés a köznyugalmat súlyosan megzavarta.
- ⁴ A Btk. 259. és 261. §-a alapján:
A közveszély okozás büntette két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha a büntetést bünszövetségben, vagy különösen nagy, vagy ezt meghaladó vagyoni hátrányt okozva követik el; és öt évtől tizenöt évig terjedő, vagy életfogytig tartó szabadságvesztés, ha a közveszély okozás egy vagy több ember halálát idézi elő.
Aki a közveszély okozást gondatlanságból követi el, vétség miatt három évig, különösen nagy, vagy ezt meghaladó vagyoni hátrány esetén öt évig, egy vagy több ember halála esetén két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. Aki közveszély okozásra irányuló előkészületet követ el, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.
A terrorcselekmény büntetése tényállását az valósítja meg, aki abból a célból, hogy
a) állami szervet, más államot, nemzetközi szervezetet arra kényszerítsen, hogy valamit tegyen, ne tegyen vagy eltűnjön,
b) a lakosságot megfélemlítse,
c) más állam alkotmányos, társadalmi vagy gazdasági rendjét megváltoztassa, vagy megzavarja, illetőleg nemzetközi szervezet működését megzavarja, személy elleni erőszakos, közveszélyt okozó vagy fegyverrel kapcsolatos bűncselekményt követ el. A terrorcselekmény elkövetője büntett miatt tíz évtől tizenöt évig terjedő, vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendő. Szempontunkból fontos, ezért kiemelendő a 261. § (8) bekezdése, amely szerint „aki hitelt érdemlő tudomást szerez arról, hogy terrorcselekmény elkövetése készül, és erről a hatóságnak, mihielyt teheti, jelentést nem tesz, büntettet követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő”.